

**HOZIRGI O‘ZBEK HIKOYALARIDA KOMPOZITSION VOSITALAR
(Shukur Xolmirzayevning “Xorazm, jonginam” hikoyasi misolida)**

Ibragimova Dilovar Anvar qizi

Termiz davlat universiteti

O‘zbek filologiyasi fakulteti 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Sultonqulova Feruza

Anotatsiya: Mazkur maqolada xalqimizning atoqli adiblaridan biri Shukur Xolmirzayevning „Xorazm, jonginam” hikoyasidagi kompozitsion vositalar, badiiy detal va interyerning ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: hikoya, Vatan, predmet-detal, interyer, qadriyat, maqom, terma

Ma’lumki, Shukur Xolmirzayev Surxondaryo vohasining yetuk adiblaridan bo‘lib, XX asr o‘zbek nasri taraqqiyotiga juda katta hissa qo‘shgan. U deyarli nasrning hikoya janrida ijod qilgan bo‘lib, asarlarida, asosan, hayot, inson va jamiyat munosabatlari keng qamrovli o‘rin egallaydi. Hayot haqiqati, o‘zbek xalqining turmush tarzi, qadriyatlari, o‘y-kechinmalari o‘z holicha tasvirlanishi sababli yetti yoshdan yetmish yoshgacha bo‘lgan barcha kitobxonlarga birdek manzur keladi.

Adibning shunday hikoyalaridan biri “Xorazm, jonginam” hikoyasidir. Ushbu hikoya mustaqillikdan oldingi yillarda yozilgan bo‘lib, yozuvchi unda ijtimoiy hayot masalalari haqida yozadi. Bu hikoyada yozuvchining kompozitsion vositalardan bo‘lgan interyer va detallarni qo‘llashda o‘ziga xos mahoartini ko‘ramiz. Shukur Xolmirzaev adabiyotga, xususan, o‘zbek nasriga juda katta yangiyangi tamoyillarni olib kirdi. Adib hikoyalarida tabiat va undagi unsurlarning badiiy detal vazifasini bajarishi, ulardagi o‘ziga xoslik ham ana shu tamoyillardan biri sanaladi. U asosan hikoyalarida tabiatdagi bir qator unsurlaridan tortib, ko‘z ilg‘amas go‘zal, eng kichik mavjudotlardan badiiy detal sifatida foydalanadi [3;34]. Biroq adib yuqoridagi hikoyada mahurat bilan narsa-predmet detalarini qo‘llaydi. Fikrimiz isboti sifatida birgina dutor detalining keltirilishini asos qilib olishimiz mumkin. Yuqorida ta’kidlab o‘tganimizdek xalqimizning madaniyatini, milliyligini ongu shuuriga singib ketganligini ko‘rsatuvchi predmet sifatida ishlatilgan. Bundan tashqari interyer qilib aynan Xorazm olinishida ham ko‘p qadriyatlarimizning ushbu joyda keng tarqalganligini va qadriyatlar o‘chog‘i bo‘lgan shaharlardan biri ekanligini anglashimiz mumkin. Ayniqsa, rubob detal obrazining qo‘llanilishi esa Xorazmning qadimdan madaniyat maskani bo‘lganligi bilan birga, hikoya qahramonining ham kasbiga ishora ekanini ochib beradi.

Hikoyada shunday tasvir keltiriladi: “Otam eskitdan rubobsoz edi. (...) Hozir ham ko‘z oldimda turibdi: men u kishini ko‘rgani borgan vaqtlarimda goho tong saharda uydan topolmay qolaman. Ko‘chaga chiqsam, po‘stin egnida, boshida

cho'girma, kimsasiz, baland, koshonalar orasida gangib, bir kuyga quloq solgan kabi yurgan bo'ladi. G'alati manzara-da: hech kim yo'q ko'cha. Karvich devorlar baland. Ular osha qadim gumbazlar ko'rinib turadi. O'tmish, o'tmishning o'zi... Shular orasida birov aylanib yursa! Tag'in u odam gangib-garangsib yursa! Tomosha qilib emas, yo'q. Nima desam ekan, otam bunday ko'chalarda qandaydir... mana shu manzara bilan uyg'unlashib ketardi: uning uzviy bir bo'lagiga aylanardi"[1:114].

Inson yashar ekan, Vatan tushunchasi uning jon – joniga, qon – qoniga singib ketadi. Vatanni anglash – o'zlikni anglash demakdir. Vatan – insonning ajralmas Makoni. Xuddi shu hikoyadagi interyer ya'ni Xorazm...O'zbekistondagi eng ko'rkam, eng qadimiy shaharlardan biri. Bu shahar o'zining qadimiy boy tarixi, milliy ashulalari, maqomlari, va raqslari, hunarmandchilik buyumlari bilan dunyoga mashhur. Hikoyamiz qahramonining kasbi ham ashulachi. Bu yigit „o'zicha" O'zbekistondagi barcha viloyatlarni, shaharlarni o'z Vatani deb hisoblaydi. Otasi Xorazmning mashhur rubobsoz ustalaridan. U kishi Xorazm maqomlarining yo'q bo'lib ketmasligi uchun , tor sozlatish uchun kelgan xonandalarga maqomlarni ko'proq kuylash, ular ustida ishlashni ko'p tayinlaydi. Shu o'rinda aytib o'tish kerakki, u Xorazmni juda ham yaxshi ko'radi. Xorazm zaminida ilm-fan, madaniyat, san'at rivojlanishini chin yurakdan niyat qiladi. Ammo Xorazm gullab yashnagan avvalgidek go'zal qiyofada emas. Orol fojiasi bu yurtga ham o'z ta'sirini ko'rsatgan. Havosi yaxshi emas, yerlari tobora sho'rlanib bormoqda edi. Noqulay ob-havo sababli odamlar ham boshqa joylarga ko'chishni boshlagandi. Shu sababli bizning qahramon ham Toshkentga ko'chish, o'z uyini sotish payiga tushadi. Hayotga yengil-yelpi nazarda qaraydigan bu yigit, Vatan nima ekanligini, u nima uchun kerakligini his qilmas edi. Aytib o'tish kerakki, u siz o'ylaganchalik yomon ham emas, lekin yoshlik hissiyotlariga berilib hayotni anglashni, atrofidagi narsalarni qadriga yetishni xohlamaydi, xolos. Ammo Vatani, o'z tuprog'ini jonidan ortiq sevuvchi ota u bilan ketishga, uyini sotishga aslo rozi bo'lmaydi. Ushbu hikoyani o'qir ekanman, hikoya qahramonidan ba'zan nafratlanar, otasiga esa achinar edim. Vatanga fidokorlik, Vatanga muhabbat qay darajada bo'lishi mana shu oddiy ota obrazi orqali talqin etiladi. U so'ngi nafasigacha jonidan ortiq ko'rgan Xorazm shahrida fidokorona yashadi. O'z fikrini boshqalarnikidan ustun qo'yuvchi o'g'il esa, ota vafotidan keyin uyini sotib Toshkentga ketadi. Ammo yuragining bir parchasi Xorazm ekanligini, usiz bir lahza ham yashay olmas ekanligini kech anglab yetgan edi. “ - Xiva, o'sha minorlar, eski karvich devorlar, tor ko'chalar, sag'anazor mozorlar meni o'ziga tortdi. Mayli, bari to'kilib, chirib ketmaydimi!.. Men o'sha yerga boraman. Balki... balki bu bir holatdir? Lekin men tug'ilgan yurtimni qaytadan kashf etdim. U tap-taqir cho'l, sahro bo'lib qolgandayam – mening tuprog'im ekan. O'liblar ketmaymanmi o'sha yerda! Xorazm, jonginam Bu manglayi qora o'g'ling tag'in bag'ringga borayotir. Bu sayoq farzanding dunyoning ko'p o'yinlarini tushunmaydi: o'yladi, o'yladi. Kuchi shunga yetdi, xolos"[1:151].

Bu tasvirda interyer orqali nafaqat Xorazm qahramonning vatani, balki butun O‘zbekiston, o‘zimiz tug‘ilib, voyaga yetgan maskanimiz haqida o‘ylaymiz.

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki, hikoyadagi kompozitsion vositalardan bo‘lgan interyer tasviri Vatanni sevmochlik tuyg‘usi azaliy va abadiy ekanini ko‘rsatib beradi. Adib ijodida Vatan konsepsiyasi Xoarzm misolida unda tug‘ilgan insonning kechinmalari va narsa-predmet detail orqali mahorat bilan tasvirlangan. Hikoyani o‘qib, Vatanni anglash, uni e‘zozlash, xalqimizning milliy va buyuk qadriyatlarini asrashimiz lozimligini his qilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Holmirzayev Sh. Saylanma: II J. – Toshkent: “Sharq”, 2005. – J. 2. – B. 114.
2. Султонкуловой, Феруза Бобоназаровна. "УСМОН АЗИМ ШЕЪРИЯТИДА КУЗ МЕТАФОРАСИ." МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА 4.3 (2021). 4 jild. №3-son. B. 60-66.
<https://tadqiqot.uz/index.php/art/article/download/4100/3892/8233>
3. Sultonqulova F. Shukur Holmirzayev hikoyalarida ruhiy-psixologik holat ifodasida detalning o‘rni // “Экономика и социум”. Россия.№6(121). – 2024.
<https://cyberleninka.ru/article/n/>
4. Sultonqulova, F. (2020). Metaphorical images in Osman Azim poetry. ISJ Theoretical & Applied Science, 04 (84), 537-539. Soi: <http://s-o-i.org/1.1/TAS>.
5. Sultonqulova, F. (2021). Metaphors of colors in Usman Azim poetry. ISJ Theoretical & Applied Science, 02 (94), 350-353. Soi: <http://s-o-i.org/1.1/TAS>
6. Sultonqulova, F. (2022) Усмон Азим шеъриятида фольклоризм асосидаги метафоралар // Intertional Conference “Language and cultures: Prospects for Development in the 21st Century”. – p.p. 177-178.
7. Yuldashev, N.T. (2019). Tradition and novelty in Chulpan poetry. ISJ Theoretical & Applied Science, 12(80), p.576.
8. Raimova S.(2019) Artistic interpretation of religious and educational issues of uzbek poetry in the period of inde pence.(As an example works of A.Aripov,A.Mahkam and A.Uktam) //ISJ Theoretical and applied sciences. – № 11 (71). – P. 42-44. Impact Factor: 6.6.
9. Raimova S. (2021) Artistic arts in the works of Asqar Mahkam //ISJ Theoretical and applied sciences. – 2021.– № 06. (98). – P. 347-349. Impact Factor: 6.6.
10. Hayitova Yu. Some strkes to the poem of the Shodmonkul Salom.// ISJ Theoretical & Applied Science, 10 (102), 1033-1036.